

Werkbelasting en ziekteverzuim

Onvoldoende ontplooiingsmogelijkheden, gevaarlijk werk, zwaar werk en weinig plezier in het werk verhogen alle het risico op lang ziekteverzuim. Indien deze vormen van werkbelasting volledig zouden worden uitgebund, zou het aandeel langdurige verzuimers met 41% kunnen dalen.

Regelmatig steken in Nederland discussies de kop op over de noodzaak van terugdringing van het ziekteverzuim. De laatste hausse naar aanleiding van dit hardnekkige probleem dateert alweer van de periode 1991-1992. Eens te meer is daarbij benadrukt dat werkbelasting als een belangrijke oorzaak van ziekteverzuim is te beschouwen¹. Het voornemen van het kabinet om thans de Ziektewet te privatiseren, lijkt een nieuwe impuls aan deze discussie te geven.

Empirische ondersteuning voor de samenhang tussen werkbelasting en ziekteverzuim is vooral afkomstig uit buitenlands, branchegebonden onderzoek. In het algemeen komt daarbij naar voren dat kenmerken als afwisselend werk, minder zware fysieke werkomstandigheden en goede promotiemogelijkheden gepaard gaan met lage ziekteverzuimpercentages². Daarnaast spelen ook allerhande demografische, sociaal-economische en -psychologische kenmerken een rol. Zo verzuimen mannen minder vaak dan vrouwen, jongeren veelal minder dan personen van oudere leeftijdsgroepen en neemt het verzuim af naarmate het opleidingsniveau hoger is en de arbeidsduur korter. Verder zijn lage verzuimpercentages van toepassing als men beschikt over eigenschappen als sterke persoonlijkheid, hoge arbeidsmoraal en sterke sociale ondersteuning vanuit de privé-situatie.

Inzicht in hoeverre bovengenoemde kenmerken ook in Nederland een rol spelen is tot op heden beperkt beschikbaar. In dit artikel is voor de gehele werkzame Nederlandse beroepsbevolking⁴ onderzocht welke specifieke vormen van werkbelasting na correctie voor leeftijd, geslacht, opleiding en beroep van invloed zijn op

achtereenvolgens kort, middellang en lang ziekteverzuim. Om aanknopingspunten voor preventief beleid aan te reiken, is geschat welk deel van de omvang van het ziekteverzuim aan (relevante kenmerken van) de werkbelasting kan worden toegeschreven. Er is gebruik gemaakt van gegevens uit het *Doorlopend Leefsituatieonderzoek (DLO) over de periode 1990-1993*⁵.

Meting van werkbelasting

In het DLO is werkbelasting subjectief gemeten. Er is gevraagd naar meningen, dus naar persoonlijke inschattingen van de zwaarte van de eigen werksituatie. Dat deze gepercipieerde werkelijkheid niet altijd parallel loopt met de feitelijke werkelijkheid staat buiten kijf. In onderzoek naar de relatie met ziekteverzuim valt ons inziens evenwel een subjectieve meting van werkbelasting te verkiezen boven een objectieve. Bij de uiteindelijke beslissing van een individu om met ziekteverlet te gaan is nu eenmaal niet het een of andere objectieve criterium voor (over)belasting doorslaggevend maar veelmeer de eigen inschatting of men zijn/haar werksituatie daadwerkelijk als (over)belastend ervaart.

Hoewel het DLO uitgebreide gegevens bevat over werkinhoud, -omstandigheden en -voorwaarden is er geen informatie over werkverhoudingen voorhanden. Ook ontbeert het DLO gegevens over relevante kenmerken als arbeidsduur en -verleden alsmede over psycho-sociale kenmerken als persoonlijkheid, arbeidsmoraal en 'social support'. Het is denkbaar dat als gevolg van deze onvolledige specificatie lichte vertekening in de te schatten effecten optreedt.

Verdelingen werkbelasting en ziekteverzuimduur

Het DLO-blok werkbelasting bevat 4 items over werkinhoud, 5 over werkomstandigheden en 4 over arbeidsvoorwaarden. Alle items zijn herleid tot dichotomieën (ja, nee). Ziekteverzuimduur, gebaseerd op de vragen of en hoelang men in de afgelopen 2 maanden het werk wegens ziekte verzuimd heeft, is onderscheiden in 1) geen werkdag verzuimd; 2) 1-5 werkdagen verzuimd (kort verzuim); 3) 6-10 werkdagen verzuimd (middellang verzuim) en 4) 11 of meer werkdagen verzuimd (lang verzuim). De beschikbare achtergrondkenmerken betreffen geslacht, leeftijd, voltooide opleiding (ordinaire 5-puntsschaal) en beroep (EGP-indeling)⁶.

Tabel 1 laat zien dat de verdelingen van de items van werkbelasting nogal variëren. Minder goede promotiekansen blijken het meest prevalent (69%), gevolgd door in hoog tempo moeten werken (54%). De lage prevalenties eentonig en zwaar werk sluiten de rij (8%). Verder geeft bijna een kwart van de werkzame bevolking aan in de afgelopen 2 maanden het werk wegens ziekte verzuimd te hebben.

1. Zie R. Schalk, Vermindering van het ziekteverzuim, *ESB*, 1991, blz. 288-89.
2. P.G.W. Smulders, *Balans van 30 jaar ziekteverzuimonderzoek: de resultaten van 318 studies samengevat*, Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg TNO, Leiden, 1984.
3. M.A.J. Kompier en F.H.G. Marcelissen, *Handboek werkstress: systematische aanpak voor de bedrijfspraktijk*, Nederlands Instituut voor Arbeidsomstandigheden, Amsterdam, 1991.
4. Personen van 16-64 jaar die aangeven wekelijks minimaal 12 uur betaald werk te verrichten.
5. Om zinvolle gedetailleerde analyses mogelijk te maken – het kenmerk ziekteverzuimduur is sterk scheef verdeeld – zijn de gegevens van de werkenden over de onderzoeksjaren 1990 t/m 1993 samengenomen (N = 9969).
6. Voor de exacte vraagstellingen, oorspronkelijke antwoordcategorieën en gehanteerde herindelingen wordt verwezen naar CBS, *De leefsituatie van de Nederlandse bevolking 1993, kerncijfers*, SDU, 's-Gravenhage, 1994. Voor de EGP-indeling raadplege men R. Erikson, J.H. Goldthorpe, L. Portocarero, *Intergenerational class mobility in three western countries: England, France and Sweden*, *British Journal of Sociology*, 1979, blz. 415-41.

Tabel 1. Verdelingen van werkbelasting en ziekteverzuim, DLO 1990-1993

	%
Inhoud:	
In hoog tempo werken	54
Eentonig werk	8
Geen goede ontplooiing in werk	30
Geen goede aansluiting werk bij opleiding	29
Omstandigheden:	
Werk in lawaaiige omgeving	27
Vuil werk	28
Stank op het werk	11
Gevaarlijk werk	8
Zwaar werk	25
Voorwaarden:	
Baan is niet zo safe	28
Geen goede promotiekansen	69
Geen goede beloning	33
Weinig plezier in werk	19
Ziekteverzuim afgelopen 2 maanden:	
Geen ziekteverzuim	76
1-5 werkdagen ziek	13
6-10 werkdagen ziek	4
> 10 werkdagen ziek	8

De invloed van werkbelasting

De gecorrigeerde effecten van de items van werkbelasting zijn bepaald met logistische regressie-analyse⁷. In tabel 2 staan alle resultaten vermeld. De werkbelasting blijkt marginaal voorspellend voor kort ziekteverzuim na correctie voor leeftijd, geslacht, opleiding en beroep. Alleen zij die aangeven weinig plezier in het werk te hebben, worden gekenmerkt door een verhoogde kans op kort ziekteverzuim. Ten opzichte van middellang en lang werkverzuim is het voorspellend vermogen van de items van werkbelasting groter. Zo gaan weinig plezier in het werk, in hoog tempo werken en stank op het werk alle gepaard met verhoogde risico's op middellang ziekteverzuim, terwijl op hun beurt minder goede ontplooiingsmogelijkheden, gevaarlijk werk, zwaar werk en alweer weinig plezier in het werk het risico op lang ziekteverzuim verhogen.

Overige effecten

Volgens tabel 2 is leeftijd omgekeerd lineair gerelateerd aan kort ziekteverzuim: hoe ouder des te kleiner is de kans op kort ziekteverzuim. In middellang verzuim is er evenwel geen verschil tussen oudere en jongere leeftijdsgroepen. Wel bestaan er

leeftijdsgebonden verschillen in lang ziekteverzuim. Personen van 16-24 jaar springen er duidelijk in positieve zin uit: ze hebben de kleinste kans op lang verzuim. Verder geldt dat personen van de oudste leeftijdsgroep (55-64 jaar) niet afwijken van personen van 35-44 jaar voor wat betreft lang ziekteverzuim. Geslacht blijkt alleen gerelateerd aan kort en lang ziekteverzuim. In vergelijking met mannen hebben vrouwen meer kans op kort en vooral op lang ziekteverzuim. Opleiding daarentegen heeft alleen een voorspellende waarde voor lang ziekteverzuim. Hier geldt hoe lager de opleiding, des te groter is de kans op verzuim van 11 of

meer werkdagen. Beroep, als laatste, blijkt voorspellend voor alle drie onderscheiden vormen van ziekteverzuimduur. Vooral kleine zelfstandigen en boeren hebben een lage verzuimkans.

Vergelijking

Vergelijken we de resultaten met de in de inleiding vermelde bevindingen uit ander onderzoek dan vallen er, zeker voor wat betreft lang ziekteverzuim, diverse overeenkomsten te noteren. De constatering van een lager risico voor 16-24 jarigen en een hoger risico voor vrouwen op lang ziekteverzuim alsmede het omgekeerde lineaire verband tussen opleiding en lang ziekteverzuim sluiten hier naadloos op aan. Ook bevestigen de DLO-resultaten dat (bepaalde) zware arbeidsomstandigheden een hoger ziekteverzuim (middellang en lang) tot gevolg hebben. Dat afwisselend werk en goede promotiemogelijkheden dempend werken op het ziekteverzuim wordt evenwel niet door de gegevens bevestigd. Wel is aangetoond dat goede ontplooiingskansen en vooral plezier in het werk een belangrijke protectieve rol spelen.

Incongruenties met eerdere bevindingen worden in groteren getale aangetroffen bij de onderscheiden vormen kort en middellang ziektever-

zuim. Zo geldt dat, uitgezonderd weinig plezier in het werk, alle items van werkbelasting in het geheel niet van invloed zijn op kort ziekteverzuim. Verder zijn de non-verbanden tussen enerzijds opleiding en anderzijds kort en middellang verzuim niet conform de verwachting. Ook lijken het non-verband tussen leeftijd en middellang verzuim en de bevinding dat met het klimmen der jaren de kans op kort werkverzuim kleiner wordt, op gespannen voet te staan met de tot dusver bestaande inzichten. Aan de andere kant zij erop gewezen dat deze relatief gunstige positie van ouderen – gunstig trouwens ook voor wat betreft lang ziekteverzuim – in overeenstemming is met een recente Nederlandse studie⁸. In deze studie is in dit opzicht gewag gemaakt van het mogelijke bestaan van een selectie op gezondheid in het Nederlandse arbeidsbestel. Deze selectie zou er toe leiden dat in het arbeidsleven uiteindelijk vooral plaats overblijft voor jongere, gezonde produktieve krachten.

Werkbelasting en omvang ziekteverzuim

Ten behoeve van beleidsdoeleinden zijn naar analogie van de epidemiologie aan de hand van de logistische effect-coëfficiënten zgn. populatie-attributieve risicopercentages berekend⁹. Een dergelijk percentage toont de verwachte proportie reductie in ziekteverzuim in geval van een optimale preventie op de desbetreffende risicofactor. Optimaal staat hier voor een volledige verschuiving van de verdeling naar de laagste risicocategorie (veelal de referentiecategorie). Voor de significante items 'geen goede ontplooiing in werk', 'gevaarlijk werk', 'zwaar werk' en 'weinig plezier in werk' be-

7. Ziekteverzuimduur is daarbij opgesplitst in 3 dummyvariabelen. Per dummycontrast is telkens een afzonderlijke multi-pele logistische regressie-analyse uitgevoerd. De dummycontrasten betreffen de vergelijkingen tussen enerzijds de categorieën 'kort' (1400), 'middellang' (372) en 'lang verzuim' (746) met anderzijds telkens de categorie 'geen verzuim' (7451).
8. R.F.W. Diekstra, P. de Heus, M.H. Schouten en I.L.D. Houtman, *Werken onder druk. Een onderzoek naar omvang en factoren van werkstress in Nederland*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, s- Gravenhage, 1994.

Tabel 2. Resultaten multipale logistische regressie ziekteverzuimduur op werkbelasting, leeftijd, geslacht, opleiding en beroep

	kort ziekteverzuim		middellang ziekteverzuim		lang ziekteverzuim	
	effect	standaardfout	effect	standaardfout	effect	stand.-fout
Constante	-1,70*	0,11	-3,60*	0,21	-3,20*	0,16
Werkbelasting¹						
Inhoud						
In hoog tempo werken	0,06	0,06	0,27*	0,12	-0,01	0,08
Eentonig werk	0,21	0,12	0,19	0,18	0,08	0,13
Geen goede ontplooiing in werk	-0,03	0,08	0,23	0,13	0,40*	0,10
Geen goede aansluiting werk bij opleiding	0,04	0,07	0,02	0,13	0,02	0,09
Omstandigheden						
Werk in lawaaige omgeving	0,08	0,08	0,03	0,13	-0,05	0,10
Vuil werk	0,02	0,09	-0,08	0,16	-0,12	0,11
Stank op het werk	-0,05	0,11	0,48*	0,16	0,07	0,13
Gevaarlijk werk	0,03	0,13	0,32	0,19	0,39*	0,14
Zwaar werk	0,06	0,08	0,24	0,14	0,46*	0,10
Voorwaarden						
Baan is niet zo safe	0,03	0,07	-0,14	0,13	0,05	0,09
Geen goede promotiekansen	0,04	0,07	0,00	0,14	0,05	0,10
Geen goede beloning	0,02	0,07	0,02	0,12	-0,01	0,09
Weinig plezier in werk	0,29*	0,08	0,47*	0,14	0,60*	0,10
Leeftijd²						
16-24 jaar	0,29*	0,10	-0,17	0,19	-0,47*	0,14
25-34 jaar	0,15*	0,07	0,06	0,13	-0,07	0,10
45-54 jaar	-0,24*	0,10	0,01	0,17	0,21	0,12
55-64 jaar	-0,30*	0,15	-0,66*	0,29	0,10	0,18
(Wald Chi ² ; df; p-waarde)	(34,51; 4; 0,00)		(4,33; 4; 0,36)		(13,01; 4; 0,01)	
Geslacht³						
Vrouw	0,22*	0,07	-0,01	0,13	0,37*	0,09
Opleiding⁴						
lager onderwijs	-0,35*	0,16	0,40	0,24	0,94*	0,18
lager beroepsonderwijs	-0,14	0,12	0,31	0,21	0,76*	0,16
Mavo; eerste drie leerjaren	-0,07	0,13	0,12	0,25	0,26	0,20
Havo/vwo						
mbo; vier of meer leerjaren	-0,28*	0,08	0,12	0,16	0,37*	0,13
Havo/vwo						
(Wald Chi ² ; df; p-waarde)	(6,54; 4; 0,16)		(3,92; 4; 0,42)		(30,44; 4; 0,00)	
Beroep⁵						
grote zelfstandigen, hogere leidinggevenden, academici	-0,32*	0,11	-0,57*	0,25	-0,34	0,18
routine hoofdarbeiders	-0,10	0,09	0,17*	0,17	-0,08	0,13
kleine zelfst. met personeel	-1,31	0,51	-1,56*	0,43	-0,86*	0,43
kleine zelfst. zonder personeel	-1,07*	0,32	-0,76	0,48	-2,02*	0,52
boeren	-1,90*	0,40	-0,60	0,61	-1,19*	0,39
supervisors handarbeiders	-0,41*	0,17	-0,57	0,32	0,25	0,20
geschoolde handarbeiders	0,09*	0,13	0,38	0,23	0,04	0,18
ongeschoolde handarbeiders	-0,21	0,12	0,12	0,20	0,10	0,15
landarbeiders	-1,04*	0,29	0,00	0,49	-0,12	0,30
(Wald Chi ² ; df; p-waarde)	(57,89; 9; 0,00)		(22,69; 9; 0,01)		(35,26; 9; 0,00)	

* statistisch significant bij een α van 0,05 (tweezijdige toetsing)

De gehanteerde referentiegroep betreft:

1. telkens die groep die gekenmerkt wordt door een lage belasting voor het desbetreffende item van de werkbelasting,
2. personen in de leeftijd van 35-44 jaar,
3. mannen,
4. personen met hbo of universiteit,
5. lagere leidinggevenden of geschoolde hoofdarbeiders.

dragen de populatie attributieve risico-percentages op lang ziekteverzuim respectievelijk 13, 3, 12 en 13%. Dus indien iedere werkende goede ontplooiingsmogelijkheden in het werk zou worden geboden, zou het aantal personen met lang ziekteverzuim met maximaal 13% verminderd kunnen worden. Analoog hieraan kunnen ook de overige percentages worden geïnterpreteerd.

Ook voor de onderscheidingen middellang en kort ziekteverzuim waarvoor de voorspellende waarde van werkbelasting evenwel aanmerkelijk geringer is, zijn dergelijke percentages berekend. De bijdragen van de items 'in hoog tempo werken', 'stank op het werk' en 'weinig plezier in het werk' aan de omvang van middellang ziekteverzuim bedragen respectievelijk 15, 6 en 9%. Verder geldt dat van de totale omvang van het korte ziekteverzuim slechts 5% voor rekening komt van het item 'weinig plezier in het werk'.

Bovengenoemde percentages suggereren dat verbetering van de werkbelasting op termijn garant staat voor een substantiële verlaging van vooral het lange ziekteverzuim. In het utopische geval van een optimale verbetering zou het langdurige ziekteverzuim met 41% teruggedrongen kunnen worden. Indien de thans voorgenomen privatisering van de Ziektewet zijn doorgang vindt, kunnen bedrijven die maatregelen treffen ter verbetering van de werkbelasting in de toekomst dubbel profijt trekken uit hun inspanningen. Naast het voordeel van produktiviteitsverbetering staat dan tevens het voordeel van lagere uitgaven voor de Ziektewetbijdrage.

Ferdy Otten en Hans Schmeets

Beide auteurs zijn werkzaam bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, divisie KSL, sector Persoonsenquêtes kwartaire sector (KPE), Heerlen. De in dit artikel weergegeven opvattingen zijn die van de auteurs en komen niet noodzakelijk overeen met het beleid van het CBS.

9. Zie voor de berekening O.S. Miettinen, Proportion of disease caused or prevented by a given exposure, trait or intervention, *American Journal of Epidemiology*, 1974, blz. 325-32.